

A Feminist Reading of the Novels *The Enchanted Soul* by Romain Rolland and *Savushun* by Simin Daneshvar

Abdollah Hasanzadeh Mirali*

Parvaneh Valamehr**

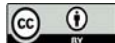
Abstract

Feminism is a social movement that began in the late 18th century in Europe and America with the aim of eliminating gender discrimination against women, and has gone through three distinct periods to date and various tendencies emerged. In Iran, the Constitutional Movement brought female identity into all spheres, promoting writers to challenge traditions that limited women and to spread feminist ideas. They incorporated feminist concepts into their works, transforming the masculine atmosphere of literature. With the introduction of feminist ideas into the field of literary criticism in the late 1960s, "feminist criticism" emerged as a way to analyze literary works. This article aims to provide a report on the history of literature and literary criticism as influenced by the feminist movement. We argue that feminist literary criticism, by identifying the fundamental needs of women – such as equal social, political, and educational rights with men, the prevention of male authority, the eradication of gender injustice, the correction of harmful societal traditions, and the independence of women—offers a fresh perspective on literary texts. This approach allows for a deeper exploration of the human characters represented within them. After introducing this approach to literary texts, we have subjected Romain Rolland's novel "The Enchanted Soul" and Simin Daneshvar's novel "Savushun" to feminist criticism using a descriptive-analytical method. We have come to the conclusion that in these works, the need for freedom,

* Associate Professor of Persian Language and Literature, Semnan University, Faculty of Humanities
(Corresponding Author), a.hasanzadeh@semnan.ac.ir

** PhD in Persian Language and Literature, Semnan University, Faculty of Humanities, p.valamehr@semnan.ac.ir

Date received: 06/05/2024, Date of acceptance: 18/11/2024

cultural and social barriers to their employment, the superiority of the male sex over the female, misogyny and breaking the tradition of women, physical and psychological violence against women, which are among the main problems they are in patriarchal societies, it is clearly reflected.

Keywords: Feminism, Literary Criticism, Contemporary Fiction, The Enchanted Soul, Savushun.

Introduction

Feminism is a social movement that began in the late 18th century in Europe and America with the aim of eliminating gender discrimination against women, and has gone through three distinct periods to date. As the geographical scope of this movement expanded, and various tendencies emerged, including liberal feminism, Marxist feminism, and radical feminism. The essence of all these tendencies is the elimination of discrimination against women and the attainment of the privileges that men have traditionally accessed. Although this movement originated in Western society, it quickly spread to the East, transitioning from sociology to other disciplines and finding its place in the realm of literature. Prior to the emergence of this perspective, literature was dominated by a patriarchal view of women, with men occupying the literacy field while women were often marginalized. However, with the expansion of the feminist movement in literary works, writers have sought to combat these existing limitations and introduce feminine perspectives into various cultures. In Iran, the Constitutional Movement brought female identity into all spheres, promoting writers to challenge traditions that limited women and to spread feminist ideas. They incorporated feminist concepts into their works, transforming the masculine atmosphere of literature. With the introduction of feminist ideas into the field of literature and literary criticism in the late 1960s, "feminist criticism" emerged as a way to analyze literary works. Thus, literature, which had historically depicted women as inferior, gradually evolved into a platform where women could shine.

Materials & Methods

After introducing this approach to literary texts, we have subjected Romain Rolland's novel "The Enchanted Soul" and Simin Daneshvar's novel "Savushun" to feminist criticism using a descriptive-analytical method.

Discussion & Result

This article aims to provide a report on the history of literature and literary criticism as influenced by the feminist movement. We argue that feminist literacy criticism, by identifying the fundamental needs of women – such as equal social, political, and educational rights with men, the prevention of male authority, the eradication of gender injustice, the correction of harmful societal traditions, and the independence of women—offers a fresh perspective on literary texts. This approach allows for a deeper exploration of the human characters represented within them.

Conclusion

Upon analyzing the two novels, we conclude that both authors share goals rooted in social and political contexts, which constitute the central themes of their respective works. We found that the reflection of social issues with a feminist lens in "Savushun" can be seen as an extension of what Romain Rolland experienced during his time, as described in "The Enchanted Soul". Both authors strive to depict the salient issues facing women in their respective societies through their narratives and literacy techniques. "The Enchanted Soul" portrays the political and social conditions of early twentieth-century France, where women are the forefront of existence, actively seeking to form their own female identities. Simin Daneshvar also places women within a patriarchal setting in "Savushun" while advocating for their rights. Furthermore, we note that although these two novels share common social themes—such as feminism, gender discrimination, and resistance to prevailing traditions—their approaches to these issues differ in some respects. For instance, Romain Rolland addresses the issues more explicitly, whereas Simin Daneshvar reflects them in a more subtle manner. This discrepancy arises from the differing political structures of their societies. Simin Daneshvar often addresses social issues less overtly due to the more aggressive status of women's rights in her society compared to France, which is more advanced in this regard. Therefore, there is a significant difference in the explicitness of expression between the two authors. For example, Simin Daneshvar often addresses social issues in a less explicit manner due to the conditions of her society which is more backward than France regarding equal rights for women. In contrast, Romain Rolland does not face this limitation, as his country is a pioneer in this field.

Bibliography

- Abbott, P., & Wallace, C. (2012). *Sociology of women* (M. Najm Iraqi, Trans.). Tehran: Nay publishing.
- Daghighian, S. (2002). *The origin of character in fiction*. Tehran: Moalef. (in persian)
- Daneshvar, S. (2018). *Savushun*. Tehran: Kharazmi Press. (in persian)
- De Beauvoir, S. (2016). *The second sex* (G. Sanavi, Trans.). Tehran: Toos Publication.
- Ezazi, S. (2012). *Feminism and attitudes* (Articles). (Iranian Society of Iranology, Women's Studies Group, Trans.). Tehran: Roshangaran Publications and Women's Studies. (in persian)
- Golshiri, H. (1997). *The conflict between character and painter in Simin Daneshvar's works*. Tehran: Niloofar. (in persian)
- Humm, M., & Gamble, S. (2003). *The culture of feminist theories* (F. Mohajer, F. Gharedaghi, & N. Ahmadi Khorasani, Trans.). Tehran: Tose'e Publication.
- Jandaghi, B., & Yazdani, A. (2006). *Feminism and feminist knowledge: Translation and criticism of a number of articles from the Routledge encyclopedia of philosophy*. Tehran: Women's Studies and Research Office. (in persian)
- Mill, J.S. (1998). *The enslavement of women* (K. Righi, Trans.). Tehran: Banoo Publication.
- Mill, J.S. (2014). *The subjection of women* (A. Tabatabaie, Trans.). Tehran: Hermes.
- Mohammadi, S. (2001). *Every room is the center of the world*. Tehran: Negah. (in persian)
- Moshizade, H. (2011). *From movement to social theory: A two-century history of feminism*. Tehran: Shirazeh Publication. (in persian)
- Nazari, M. (2016). *Women in the legislative sphere of Iran (1906- 2016)*. Tehran: Kavir Publication. (in persian)
- Paknia, M., & Mardiha, M. (2015). *Gender domain*. Tehran: Nashr-e-No. (in persian)
- Rolland, R. (2009). *The enchanted soul* (M. Behazin, Trans.). Tehran: Doostan Publication.
- Rowbotham, S. (2008). *Women in struggle: Feminism and social action*. (H. Sabaghi, Trans.). Tehran: Shirazeh Publication.
- Sarse, M. (2011). *The history of feminism* (A. Ahmadi, Trans.). Tehran: Roshangaran Publications and Women's Studies.
- Shayegan Fard, H.R. (2019). *Literary criticism*. Tehran: Sepand-E-Minoo Publication. (in persian)
- Taslimi, A. (2011). *Literary criticism*. Tehran: Ketab-e Ameh. (in persian)
- Tong, R. (2016). *Feminist thought: A more comprehensive introduction* (M. Najm Iraqi, Trans.). Tehran: Nay publishing.
- Watkins, S.A. (2015). *Feminism* (Z. Jalalie Naeeni, Trans.). Tehran: Shirazeh Publication.
- Woolf, V. (2009). *A room of one's own* (S. Noorbakhsh, Trans.). Tehran: Golshan.

Articles

- Bozorg Bigdeli, S., & Hosseini, S. (2013). A woman-centered critique of Marzban-Nama stories. *Stylistics and Literary Criticism*, 4(14), 33-60. (in persian)
- Hadovi, H. (2007). Social analysis of the novel *The enchanted soul*. *Keihan Farhangi Journal*, 252, 52-55. (in persian)

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان و سووشون اثر سیمین دانشور

عبدالله حسن زاده میرعلی*

پروانه والامهر**

چکیده

فمینیسم جنبشی اجتماعی است که از اواخر قرن هجدهم و با هدف برچیده شدن تبعیض‌های جنسیتی زنان، در اروپا و آمریکا آغاز شد و تاکنون سه دوره مختلف را پشت سر گذاشته و گرایش‌های گوناگونی از آن پدید آمده‌است. با راه یافتن اندیشه‌های فمینیستی به حوزه نقد ادبی، در اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰، «نقد فمینیستی» پایه‌گذاری شد که آثار ادبی را مورد تحلیل قرار می‌دهد. در این مقاله کوشیده‌ایم گزارشی از سیر تأثیرپذیری ادبیات و نقد ادبی از جنبش فمینیسم ارائه نماییم و نشان دهیم که نقد ادبی فمینیستی، با شناسایی نیازهای اساسی زنان از قبیل برابری حقوق اجتماعی، سیاسی و آموزشی آنان با مردان، جلوگیری از اقتدار مردان، جلوگیری از بی‌عدالتی جنسیتی، اصلاح سنت‌های غلط جامعه، استقلال زنان و ... ضمن ارائه‌ی خوانشی جدید از متون ادبی به کاوش در شخصیت‌های انسانی که در ادبیات بازنمایی شده، می‌پردازد. پس از معرفی این رهیافت به متون ادبی، با روشی توصیفی-تحلیلی، رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان و رمان سووشون اثر سیمین دانشور را مورد نقد فمینیستی قرار داده، به این نتیجه رسیده‌ایم که در این آثار ضرورت آزادی زنان، موانع فرهنگی و اجتماعی اشتغال آنان، برتری دادن جنس مذکر بر مونث، مردستیزی و سنت‌شکنی زنان، خشونت‌های جسمی، روانی و ... علیه زنان که از مشکلات اصلی آنان در جوامع مردسالار است، به روشنی منعکس شده است.

* دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سمنان، دانشکده علوم انسانی (نویسنده مسئول)،

a.hasanzadeh@semnan.ac.ir

** دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه سمنان، دانشکده علوم انسانی، p.valamehr@semnan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۸

کلیدواژه‌ها: فمینیسم، نقد ادبی، ادبیات داستانی معاصر، جان‌شیفته، سووشون.

۱. مقدمه

از دیرباز زنان در سراسر جهان به علت سنت‌های غلط، «جنس دوم» تلقی می‌شدند. این نگرش منفی باعث ایجاد انقلابی در جهت بهبود وضعیت آنان شد و مکتب فمینیسم به وجود آمد. در اصطلاح امروزی فمینیسم یک نگرش فکری است و دارای گرایش‌های گوناگونی است که جوهره‌ی اصلی تمام آن‌ها رفع تبعیض علیه زنان می‌باشد. در قرن بیستم گروهی از محققان در راستای اهداف فمینیستی، به بررسی زندگی فردی و اجتماعی زنان پرداختند و با تحلیل آثار نویسندگان و شاعران، شاخه‌ای از نقد را به وجود آوردند که به نقد فمینیستی مشهور شد. به همین دلیل نگارنده در قالب یک منتقد ادبی بعد از شناخت مولفه‌های فمینیستی، به سراغ خوانش رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان و سپس رمان سووشون اثر سیمین دانشور رفته است.

جان‌شیفته که در ایران به «روح شادمان» نیز شناخته شده است، در بردارنده اوضاع سیاسی و اجتماعی ربع اول قرن بیستم فرانسه است. در این رمان نویسنده، زنان را در مرکز هستی قرار می‌دهد. آنان در تلاش‌اند تا از موضع انفعالی خود فاصله گرفته و از حاشیه به متن جامعه بیایند و هویت زنانه خود را شکل دهند. رولان در مقدمه‌ی کتاب ذکر می‌کند بعد از ژان کریستف متوجه شد که از پرداختن به روح زن غفلت کرده است، به این ترتیب نطفه‌ی داستانی که شخصیت‌های اصلی آن زن باشند، شکل می‌گیرد و در نهایت جان‌شیفته نوشته می‌شود. بنابراین، رمان از این جهت دنیایی را به ما عرضه می‌کند که به راستی تداعی گر اهداف جنبش فمینیستی است.

در سووشون نیز سیمین دانشور می‌کوشد تا با بیان سختی‌ها و امیدهای زنان به دنیای ذهنی و عینی آنان نزدیک شود و برای احیای حقوق آنان در جامعه مردسالار ایران تلاش کند. وی جامعه‌ای که زنان را نادیده می‌گیرد، مورد انتقاد قرار داده و می‌گوید: «نمی‌شود زن بود و از زن دفاع نکرد.» (محمدی، ۱۳۸۰: ۱۱۴) دانشور از همان ابتدا حساب خود را با فمینیسم افراطی که در دفاع از حقوق زنان از آن طرف بام افتاده، جدا کرده و تمایل خود را به فمینیسم، در قالب یک انسان شرقی بیان می‌کند: «فمینیسم غربی افراطی می‌خواهد حق مرد را بگیرد و به زن بدهد. من فمینیسم غربی را نمی‌پسندم. به فمینیسم ایرانی معتقدم. باید حقوق زن، هم سطح حقوق مرد شود و به زنانگی‌اش افتخار کند.» (دقیقی، ۱۳۸۱: ۳۶) ما در این مقاله می‌کوشیم ابتدا معرفی مجملی از نظریه فمینیسم ارائه نموده، سپس برای نمونه، داستان جان‌شیفته و رمان

خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۳

سووشون را نقد و تحلیل نماییم و خواهیم کوشید تا به پرسش‌هایی نظیر نقد فمینیستی متون ادبی به چه شیوه‌ای انجام می‌پذیرد؟ و چه درونمایه‌های فمینیستی در رمان جان‌شیفته و سووشون می‌توان یافت؟ پاسخ دهیم.

۲. پیشینه پژوهش

در این چند دهه پژوهش‌های بسیاری در خوانش متون ادبی با رویکرد فمینیستی صورت گرفته‌است؛ ولی در خصوص خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته و سووشون تحقیقی انجام نشده‌است. در ادامه، به معرفی پژوهش‌هایی که تا حدی با موضوع این مقاله ارتباط دارند، پرداخته می‌شود.

حاج باقری در پایان‌نامه خود با عنوان «چهره زنان در دو رمان جان‌شیفته رومن رولان و زنان بدون مرد شهرنوش پارسی‌پور» به بررسی چهره زنان در دو رمان ذکر شده پرداخته‌است. هادوی در مقاله‌ای کوتاه با عنوان «تحلیل اجتماعی رمان جان‌شیفته» شخصیت محوری آنت، را از بُعد اجتماعی تحلیل کرده‌است. محسنی در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی جایگاه زنان در سووشون و شوهر آهو خانم» به بررسی تطبیقی این دو اثر پرداخته و شباهت‌ها و افتراق‌های جایگاه زنان را مورد مذاقه قرار داده‌است. نیکویخت و دوستان در مقاله‌ای با عنوان «الگوی تحول نقش زن از همسر خانه تا مصلح اجتماعی براساس نشانه‌شناسی اجتماعی رمان‌های سووشون و عادت می‌کنیم» به ایجاد تحول در نقش زن از همسری خانه‌دار تا نیروی کنشگر در عرصه‌ی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی پرداخته‌اند. پورصدامی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی نقد فمینیستی در آثار داستان‌نویسان زن با تکیه بر رمان‌های سیمین دانشور و نوال السعداوی» به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های زبان قهرمانان زن در آثار دانشور و مذکرات طیبیه ... از نوال السعداوی براساس نقد فمینیستی پرداخته‌اند.

در مورد رمان‌های جان‌شیفته و سووشون و همچنین نقد فمینیستی مقالات دیگری هم وجود دارد که به دلیل اطاله‌ی کلام از ذکر آن‌ها خودداری می‌کنیم. بنابراین، با بررسی پیشینه‌ی تحقیق مشخص شد که موضوع این جستار هنوز به طور جامع، تحلیل نشده‌است و ضرورت انجام پژوهشی مستقل در رابطه با خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته و سووشون احساس می‌شود.

۳. مختصری درباره فمینیسم

واژه فمینیسم (Feminism) از زبان فرانسه و از ریشه‌ی لاتین "Femina" گرفته شده، که در انگلیسی، آلمانی و فرانسه معادل "Feminine" به معنای زن است. این واژه را نخستین بار شارل فوریه (Charles Fourier)، نظریه پرداز سوسیالیست و اقتصاددان فرانسوی، در اوایل قرن نوزدهم، برای دفاع از جنبش حقوق زنان به کار برد. (یزدانی، جندقی، ۱۳۸۵: ۱۴)

اما قبل از آن

در سال ۱۸۷۲ الکساندر دومای (Alexandre Dumas) (پسر) این واژه را همچون صفتی خواردارنده درباره‌ی مردانی به کار برد که چون از حفظ مردانگی خود ناتوانند، با آرمان زنان موافقت نشان می‌دهند. تا این که سرانجام ده سال بعد، اوبرتین اوکلر (Obertin Auclair) به این واژه معنای مدرنش را بخشید و فمینیسم به نماد برابری دو جنس تبدیل شد. (سارسه، ۱۳۹۰: ۱۶)

در دهه‌ی ۱۸۰۰ میلادی شکل‌هایی از مقاومت زنان در برابر اقتدار مردان به وجود آمد که از آن میان می‌توان به «گردهمایی زنان در سال ۱۸۴۸ در محل آبشار سنکا در نیویورک اشاره کرد که باعث ایجاد برابری‌هایی در زمینه حقوق، سیاست و اقتصاد برای آنان شد.» (تانگ، ۱۳۹۵: ۱۵۹) زنان در این دوره خواستار تغییر در بسیاری از نهادها، از نوع لباس گرفته تا حقوق فردی، سیاسی، خانواده و ... بودند. «آنها می‌خواستند به امتیازاتی که مردان به آنها دسترسی داشتند، قایل شوند.» (مشیرزاده، ۱۳۹۰: ۶۷) در نهایت، این جنبش در قرن بیستم، شکل فلسفی پیچیده‌تری به خود گرفت و «نظریه‌های جامعه‌شناختی، پسا ساخت‌گرایی، روانشناختی و نظریه‌های دیگر ادبی و فلسفی در گسترش اندیشه‌های فمینیستی به کار گرفته شد.» (تسلیمی، ۱۳۹۰: ۲۶۲) در تاریخ فمینیسم، معمولاً از کسانی چون «ابیگل آدامز» (Abigail Adams) و ولستون کرافت (Mary Wollstonecraft)، به عنوان نخستین مدافعان حقوق زنان نام برده می‌شود که همزمان با استقلال آمریکا و انقلاب فرانسه سخنان خود را مطرح کردند. «پاک‌نیا و مردیها، (۱۳۹۴: ۲۶)

با گسترش محدوده جغرافیایی فمینیسم، گرایش‌های گوناگونی از این ایدئولوژی پدید آمدند. گروه‌هایی مانند: فمینیسم لیبرال، فمینیست مارکسیستی، فمینیسم رادیکال و ... که همگی درصدد آزاد کردن هویت زن از سلطه مرد بودند. این جنبش اگرچه از جامعه غربی آغاز شده بود، طولی نکشید که به مشرق زمین نیز راه یافت و به تدریج از جامعه‌شناسی به سوی دیگر رشته‌ها سوق پیدا کرد و در دل ادبیات نیز جای گرفت.

۴. فمینیسم و ادبیات

«اولین بار مکتب فمینیسم در کتاب «استیفای حقوق زنان» از ماری ولستون کرافت (۱۷۹۲م) به صورت مکتوب درآمد که این نویسنده در آن نابرابری زنان را به چالش گرفت.» (واتکینز، ۱۳۹۴: ۱۳۶) یکصد سال پس از او، ویرجینیا وولف (Virginia Woolf)، رمان‌نویس و منتقد انگلیسی، در کتابی به نام «اتاقی از آن خود» (۱۹۲۹) و «سه گینی» (۱۹۳۸) به ادامه‌ی روند اندیشگانی کرافت پرداخت. وولف در کتاب نخست بر این باور بود که «در یک جامعه‌ی مطلوب، باید زنانگی و مردانگی وجود داشته باشد؛ اما هیچ‌یک بر دیگری غالب نگردد...» (وولف، ۱۳۸۸: ۱۲-۱۴) او در کتاب دوم معتقد است: «زنان می‌توانند از جنگ که دستاورد مردان است، جلوگیری کنند و تنها فمینیسم این توان را دارد که با فاشیسم مردسالار رو در رو شود.» (تسلیمی، ۱۳۹۰: ۲۶۱) در سال ۱۹۴۹ با انتشار کتاب «جنس دوم»، اثر نویسنده فرانسوی، سیمون دوبوار (Simone de Beauvoir)، علایق فمینیستی بار دیگر ظاهر شد. دوبوار معتقد بود که «در طول تاریخ، همواره از زن به عنوان، «دیگری» تعبیر می‌شود.» (بزرگ‌بیگدلی و حسینی، ۱۳۹۲: ۳۴-۳۵)

در واقع، در تمام عرصه‌ها، تا قبل از به‌وجود آمدن این دیدگاه همیشه دیدی مردسالارانه به زن وجود داشته‌است. در ادبیات، این مردان بوده‌اند که در میدان ادب جولان داده‌اند؛ اما به زنان هیچ‌گاه اجازه خودنمایی نمی‌دادند. «زنانی که جرات کرده‌اند در این میدان خودی بنمایند، به دلیل جو پدرسالار، ناچار بوده‌اند مردانه سخن بگویند.» (شایگان‌فرد، ۱۳۹۸: ۱۳۰) در نتیجه زنان از ورود به عرصه‌های اجتماعی، دور شده و دنیا، دنیای یکه‌تازی مردان گردید. اما با گسترش نگاه فمینیستی در آثار ادبی، نویسندگان تلاش کردند تا با محدودیت‌های موجود، مبارزه کنند و این تفکرات را وارد همه‌ی فرهنگ‌ها کنند.

در ایران نیز هم‌زمان با تغییرات انقلاب مشروطه (۱۲۸۵) زمینه برای مشارکت زنان فراهم گردید. درواقع، نهضت مشروطه را می‌توان نقطه عطفی در تغییر نگرش به زنان دانست، «تغییر نگرشی که بیش از همه در دیدگاه زنان نسبت به خودشان رخ داد.» (نظری، ۱۳۹۵: ۶۳) نویسندگان در این دوره سعی کردند سنت‌هایی را که محدودیت برای زنان به همراه می‌آورد، دگرگون کنند و اندیشه‌های فمینیستی را گسترش دهند. بعد از انقلاب اسلامی نیز، زنان توانستند مظلومیتشان را در نوشته‌هایشان بیان کنند و در نهایت منجر به پیدایی نقد فمینیستی شوند؛ که حکایت‌گر تلاش در حوزه تحلیل آثاری است که با رویکرد جریان فمینیسم، شکل

گرفته‌است. پیدایش نقد فمینیستی در اواخر دهه ۱۹۶۰، تحولی مهم در نقد ادبی محسوب می‌شود.

بنابراین، همان‌طور که در گذشته ادبیات عرصه‌ای برای فروتر نشان دادن زنان بوده‌است، کم‌کم به میدانی تبدیل شد تا زنان در آن خوش بدرخشند. آن‌ها در آثار نویسندگان مرد، وارد شدند و توانستند فضای مردانه‌ی رمان را تغییر دهند. زنان نویسنده نیز معضلات خود را در آثارشان منعکس کرده و بر جایگاه زنان در جامعه تاکید کردند. اکنون با نظر به نکات مذکور می‌توان گفت بر پایه‌ی معیارهای فمینیسم، خوانشی خاص از رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان و سووشون اثر سیمین دانشور امکان‌پذیر است. بدین ترتیب این دو رمان فرانسوی و ایرانی از این منظر به عنوان نمونه مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

۵. خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته و سووشون

در این دو رمان اکثر مولفه‌های فمینیستی را می‌توان تمیز داد از جمله: برابری زنان و مردان در جامعه، اعتراض به سنت‌های حاکم، آزادی‌خواهی زنان، پرهیز از مردسالاری و در این مقاله می‌کوشیم با ذکر شواهدی، هر یک از مولفه‌های مذکور را از متن استخراج و تحلیل کنیم تا بتوانیم خوانشی فمینیستی از این دو داستان به دست دهیم.

۱.۵ بی‌عدالتی جنسیتی

می‌توان گفت از مؤلفه‌های برساخته‌ی هویت افراد، جنسیت است. از نگاه فمینیست‌ها، تفاوت‌های جنسیتی چیزی نیست که با ما زاده شود؛ بلکه ما در خانواده و جامعه می‌آموزیم که چگونه به این تفاوت‌ها بنگریم. «ما با تصورات ذهنی درباره‌ی تفاوت‌های جنسیتی به دنیا نمی‌آییم؛ بلکه این تصورات به تدریج در فرایند رشد پدیدار می‌شوند.» (اعزاز، ۱۳۹۳: ۹۰) با این وجود، این عقاید نتوانست زنان را از مبارزه علیه ساختار مردسالارانه بازدارد. درواقع، نظریه‌ی جنسیت فمینیسم به دنبال بیان این مطلب است که «هم برای زنان و هم مردان، باید جایگاه اجتماعی قائل شد.» (روباتام، ۱۳۸۷: ۱۶)

ما در رمان جان‌شیفته بین آنت و مارک این رابطه‌ی جنسیتی را می‌بینیم. آن‌ها در مسیر تکامل به درجه‌ای می‌رسند که با نگاهی جنسیتی به هم نمی‌نگرند و تفاوت میان آن‌ها از بین می‌رود. «آنت گفت: چه زیباست که به چنین پایه‌ای رسیده‌ایم که دیگر جز دو برادر و خواهر نیستیم؛ و خواهر به برادر می‌گوید: «رییس تویی. به نوبه‌ی خودت رهبریم کن!» (رولان، ۱۳۸۸

خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۲۷

۱۵۱۳) اما در بسیاری از قسمت‌ها اختلاف جنسیتی وجود دارد. در این هنگام، زنان در مقابل مردان، خود را چون شبی می‌دانند که از وجودی مستقل برخوردار نبوده و باید به فضای پدرسالارانه گام بگذارند. ما این منفی‌نگری جنسیتی را در بحث آنت و ژرمن می‌بینیم. در زمان جنگ، آنت به درخواست ژرمن خود را به خطر می‌اندازد تا دوستش را که یک آلمانی است از زندان فراری دهد. صحبت‌های آن دو با هم، معرف عدم عدالت جنسیتی مرد نسبت به زن است.

«ژرمن با دیرباوری نگاهش کرد: زن اگر صد بار زندگی کند، هیچ چیز از زندگی یاد نمی‌گیرد...»

- شما از مردهای غارنشین چندان دور نیستید... (همان: ۷۴۰)

تفاوت جنسیتی، باعث ایجاد تفکیک شغلی نیز می‌شود و این تفکیک، همیشه زنان را در سطحی پایین‌تر از مردان قرار می‌دهد و باعث می‌شود که آن‌ها بیش از مردان در معرض فقر قرار گیرند. در اواسط داستان، آنت تمام ثروت خود را توسط محضردار از دست می‌دهد و دچار فقر می‌شود. (همان: ۲۴۹) او در این مرحله سخت‌ترین مبارزه‌ها را برای زندگی تجربه می‌کند. شاهد زنانی است که بر سر شغل و نان با هم به نبرد می‌پردازند. (همان: ۲۷۶) در این بین، نابرابری‌های جنسیتی، زندگی‌اش را به مخاطره می‌اندازد. او با همه‌ی شایستگی‌هایی که دارد قادر نیست کار مناسبی پیدا کند؛ زیرا در شرایط جامعه اولویت اصلی با جنس مرد است. «آنت به سراغ دبیرستان‌های دیگر رفت، ولی برای زن‌ها جا نبود. دموکراسی‌های لاتینی تنها برای مردان ساخته شده‌است...» (همان: ۲۶۴) آنت در تلاش بود تا بر این تضاد جنسیتی که او را محاصره کرده بود پیروز شود. (همان: ۲۷۶)

در سووشون نیز، زنان در تلاشند تا سد جنسیت را بشکنند. برخی از این زنان، ظلم بسیاری را تجربه می‌کنند و بی‌عدالتی جنسی آن‌ها را فاقد هرگونه حقوق فردی و اجتماعی قرار می‌دهد. به عنوان مثال، عزت‌الدوله زن ثروتمندی است که زندگیش مالا مال از بدبختی است. شوهرش به او علاقه‌ای ندارد و برای این که او را تحقیر کند، مدام این منت را بر سرش می‌گذارد که من تو را نگه داشته‌ام تا مطلقه نباشی. این نشان می‌دهد که یکی از تحقیرهایی که مردان بر زنان اعمال می‌کرده‌اند و ناشی از فقر جنسیتی آنان بوده، لفظ مطلقه بودن است: «وقتی دعوایمان می‌شد، می‌گفت تو را به من انداخته‌اند... اما نمی‌خواهم به پسرم توهین بشود که بگویند مادرش مطلقه است...» (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۹۳)

نمونه دیگر از بی‌عدالتی جنسیتی، نگاه خان‌کاکا، برادر یوسف، به زن‌هاست. او زنان را ناقص‌العقل خطاب می‌کند. (همان: ۶۱) و این حرف‌ها را در گوش خسرو، فرزند زری، هم زمزمه می‌کند تا این‌که خسرو در سن بچگی به این نتیجه می‌رسد که مردها ترس و زن‌ها ترسو هستند: «خان‌کاکا گفت: زن‌داداش اجازه بده بیاید دنیا را ببیند، مرد بشود، ترس ...» (همان: ۶۲) و «اگر این زن‌ها نبودند پسرها چه زود می‌توانستند مرد بشوند. زن‌ها می‌ترسند و ما مردها را هم می‌ترسانند.» (همان: ۱۲۹)

تضاد جنسیتی در هر دو داستان تضادی فرهنگی است که ریشه در فرهنگ جامعه آنان دارد و زنانی که در چنین جامعه‌هایی تربیت می‌شوند، همان فرهنگ را باز تولید می‌کنند. درواقع، این زنان اگر بخواهند فقر جنسیتی را از بین ببرند، باید این کار را به صورت فردی و از درون خانواده خود آغاز کنند، مانند کاری که آنت و زری انجام دادند و به‌عنوان شخصیتی مستقل، گام در مسیر جدیدی گذاشتند. زری تا جایی پیش می‌رود که انسان فارغ از جنسیت در کلام او جاری می‌شود: «... در جهان همه‌چیز دست خود آدم است. انسان قادر است کوه‌ها را تکان دهد، چرخ‌وفلك را به هم بریزد، ... به شرطی که اراده داشته‌باشد.» (همان: ۲۸۵)

۲.۵ اقتدار مرد بر زندگی زن

اگر جامعه تحت سلطه‌ی مردان باشد، بی‌تردید زنان به انقیاد مردان درمی‌آیند. در این صورت است که جامعه زنان را فقط برای خدمت‌گزاری به شوهران بار می‌آورد و «قوانین حاکم، حقوق زنان را از آنان سلب می‌کند و آن‌ها را تا مقام کنیزکان تحقیر می‌نماید.» (میل، ۱۳۷۷: ۵۲) حاکمیت مردان و تمکین زنان، ظالمانه‌ترین چارچوبی است که بر جامعه حاکم است. پس زن

برای فرار از آن‌چه دوبرووار با واژه درون‌مانایی بیان کرد، یعنی فرار از محدودیت‌هایی که جامعه و مردان به او تحمیل کرده‌اند، دشواری‌های فراوانی را پیش‌رو دارد و اگر زن بخواهد جنس دوم نباشد، باید بر این فشارها غلبه کند. (تانگ، ۱۳۹۵: ۳۳۵)

رولان با وجود آن‌که یک نویسنده مرد است، می‌کوشد تا نشان دهد مردان و زنان در اصل انسان بودن با هم مشترکند و اختلافشان تنها در جنسیت آن‌هاست. بنابراین، رابطه‌ی بین دو جنس باید به گونه‌ای باشد که منجر به سلطه‌ی یکی بر دیگری نشود؛ هرچند نگرش او نمی‌تواند از نگاه یک مرد دور باشد اما در یک ساختار کلی اسیر گفتمان مردسالاری محض نیست. در رمان جان‌شیفته، مردسالاری را در میان بورژوازی‌ها می‌بینیم. به‌عنوان مثال، آنت بعد

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۲۹

از نزدیک شدن به بریسو و خانواده‌اش در می‌یابد که آن‌ها فقط به حقوق مالکان استناد می‌کنند. بنابراین، ما با خانواده بورژوازی فرانسه در قرن بیستم آشنا می‌شویم.

بریسو همه چیز را در مالکیت خود می‌خواهد. حتی جسم و روح همسرش از دیدگاه او متعلق به او خواهد بود. (رولان، ۱۳۸۸: ۱۸۴) او یک بورژوازی مقید به اصول است، نگاهش به زن بسیار سستی است و زن را فقط در محیط خانه است که می‌تواند بپذیرد. این برای آنت مرزهایی را در برابر استقلالش مطرح می‌کند. او، زمانی که بدون پیمان ازدواج از بریسو حامله می‌شود و تصمیم می‌گیرد فرزندش را برخلاف نگاه جامعه‌اش به دنیا بیاورد، ایستادگی‌اش را در برابر مردسالاری نشان می‌دهد؛ با این‌که می‌داند مورد سرکوب جامعه مردسالار قرار می‌گیرد.

... مرد، زنی را که جرأت کند بیرون از زناشویی فرزند داشته باشد، محکوم می‌کند و این برای زن‌ها به معنای بندگی است. بسیاری‌شان، اگر شجاعت می‌داشتند آزاد و تنها با بچه‌هاشان زندگی می‌کردند. من سعی خواهم کرد از این دسته باشم. (همان: ۲۱۰)

تمام مردانی که در زندگی آنت وارد شدند، هرگز نتوانستند بدون نگاه مردسالارانه زندگی کنند. آنت اگرچه از سوی جامعه بارها وادار به سکوت می‌شود؛ اما آن‌چه به تصویر کشیده شده است، تقابل زن و ایدئولوژی مردسالار است. (همان: ۲۹۴) عادات غلط جوامع مردسالار به پسران نیز یاد می‌دهد که مانند پدرانشان، حضور فعال زنان را نادیده بگیرند و شأن آنان را خدشه‌دار کنند. آنت این تلاش را از کودکی در شاگردانش مشاهده می‌کند: «پسرهای من، می‌خواهید مرا از میدان به‌در کنید، برای آن‌که من زنم. امروزه زن‌ها در کارهای مردان سهیم‌اند...» (همان: ۵۸۰)

تفکر مردسالارانه در کشورهای شرقی تندتر است. در این جوامع، زن با خانه انس بیشتری دارد و به دلایل مختلف از حق طبیعی خود محروم می‌شود و چاره‌ای جز مطیع بودن ندارد. در سووشون عنصر مردسالاری و تحقیر زن نمود زیادی دارد. زنان در این رمان وضعیت شیء‌انگاری دارند و اگر صحبت می‌کنند، برای آن است که حرف مردانشان را تایید کنند. به عنوان مثال، زری از احساسی که در مقابل یوسف دارد پرده برمی‌دارد: «آن‌قدر با تو مدارا کرده‌ام که دیگر مدارا عادت شده.» (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۳۰) او در مقابل یوسف، اصطلاحاً مصداق «از تو به یک اشاره، از ما به سر دویدن است.» و مدام در حرف‌هایش به یوسف می‌گوید: «هرطور میل توست.» (همان: ۱۲) در چنین شرایطی زن، مانند عروسک کوکی است که وظایف خود را بدون چون و چرا انجام می‌دهد. (همان: ۱۹۲) و این نگاه مردسالارانه در ابتدا رمان در نهایت

خشونت به تصویر کشیده می‌شود. یوسف به زری سیلی می‌زند و می‌گوید: «وقتی نیستم، مانند مترسک سرخرمنی.» (همان: ۱۱۸)

یکی از موارد مردسالاری، بحث تجاوز به زنان است. نظریه‌ی فمینیستی، تجاوز جنسی را باعث تداوم سلطه‌ی مردسالاری می‌داند و آن را یکی از موزیان‌ترین اشکال فشار اجتماعی به حساب می‌آورد. «زیرا مدام به زنان موقعیت آسیب‌پذیرشان را یادآوری می‌کند.» (هام و گمبل، ۱۳۸۲: ۳۵) آنچه باعث شگفتی است این است که بسیاری از زنانی که مورد حمله‌ی جنسی قرار می‌گیرند، این احساس را دارند که خودشان مقصر هستند. در رمان جان‌شیفته تجاوز جنسی وجود ندارد، اما، این بحث در رمان‌های ایرانی بسیار زیاد است. مخصوصاً برای زنان طبقات فرودست که مورد تعرض اربابان خود قرار می‌گیرند. به‌عنوان مثال، فردوس، کلفت خانه عزت‌الدوله، بعد از این‌که در خانه‌ی اربابش به او تجاوز می‌شود، به ازدواج اجباری با خدمتکار خانه، کل عباس، تن می‌دهد. به همین دلیل همیشه به فکر انتقام‌جویی از عزت‌الدوله است. (دانشور، ۱۳۹۷: ۹۳)

فمینیست‌ها برای مبارزه با نظام مردسالاری، در تلاش‌اند تا قواعدی را که سنت بر جامعه تحمیل کرده‌است از بین ببرند. به همین دلیل، به اعتراض با سنت‌های حاکم برمی‌خیزند.

۳.۵ اعتراض به سنت‌های حاکم و تلاش در جهت اصلاح جامعه

قوانین تبعیض‌آمیز، زنان را مجبور می‌کند تا تمایلات خود را سرکوب کرده و لحظات عمر خود را به یک از خودگذشتگی مستمر، تبدیل نمایند. قهرمانان این دو اثر، می‌کوشند تا بر ساختارهای سستی جامعه غلبه کنند چون معتقدند که: «سنت، حتی اگر جهان‌شمول باشد، دال بر درستی آن‌چه رواج دارد نیست و نمی‌توانیم بر مبنای آن زنان را در انقیاد مردان قرار دهیم.» (میل، ۱۳۹۳: ۲۴)

رولان، در تلاش است تا زن و مرد را از ظرفیت‌های یکسانی بهره‌مند سازد. به همین دلیل، زنان داستان او علیه گفتمان‌های اجتماعی طغیان می‌کنند و هر یک به نوعی اعتراض به سنت‌ها در جامعه را به همراه دارند. به‌عنوان مثال، آنت در تمام زندگی‌اش به دنبال به‌دست‌آوردن هویت گمشده خود است و می‌کوشد تا از باورهای سستی که بر او تحمیل شده، فراتر رود. او در برابر نظم جامعه بورژوازی می‌ایستد، با وجود آن‌که می‌داند او را طرد خواهند کرد. آنت نسبت به نگاه جامعه به زن معترض است و می‌خواهد خود را از این سنگینی نگاه برهاند. او می‌داند داشتن فرزند برای یک زن مجرد برخلاف قواعد است؛ اما بچه‌اش را بدنیا می‌آورد و

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۱

می‌گوید: «بهایش را نقد می‌پردازم. بچه مال من باشد. باقی به انتخاب تو، هرچه می‌خواهی بردار.» (رولان، ۱۳۸۸: ۲۴۸) آنت وقتی با ژولین ملاقات می‌کند، فرزندش را به او معرفی می‌کند و به صراحت بیان می‌دارد که ازدواج نکرده است. این برای مردی در جایگاه ژولین که کاتولیک است، امری غیرقابل پذیرش است. حال آن‌که آنت می‌خواهد بدون پیش‌داوری‌ها، زندگی فردی خود را داشته باشد. (همان: ۳۱۹) اگرچه، ژولین عاشق آنت است، اما نگران نگاه جامعه است و نمی‌تواند به میل درونی خود عمل کند. (همان: ۳۱۷)

دانشور، در سووشون بیان می‌کند که گرچه زن در جامعه، اسیر قوانین است؛ اما قادر خواهد بود همه سنت‌هایی که بر او تحمیل شده، از خود دور کند و به هستی اصیل خویش دست یابد. به‌عنوان مثال، زری در ابتدای داستان، زنی است سخت سستی و گرفتار همهٔ انفعال‌هایی که گریبان‌گیر زن ایرانی است. این انفعال در دو صحنه در رفتار زری مشاهده می‌شود. یک‌بار زمانی که گوشواره‌هایش را به درخواست دختر حاکم به او می‌دهد. (همان: ۸) و نمود دیگر، زمانی است که فرستادهٔ حاکم برای گرفتن اسب خسرو می‌آید و زری به رغم میل باطنی‌اش مجبور می‌شود تن به خواسته‌ی خان بدهد و خودش را با سنت‌های حاکم در جامعه که تبعیت از فرمان خان است، حتی به ناحق وفق دهد. (همان: ۸۳)

سکوت زری و تابع قوانین بودن، باعث می‌شود تا از سمت یوسف تحقیر شود. (همان: ۱۱۸) او تصور می‌کند با پذیرفتن شرایط موجود می‌تواند آرامش را در خانواده‌اش حفظ کند. این واپس زدن‌ها، نه تنها از طرف مردان و جامعه به زنان تحمیل می‌شود، بلکه خود زن‌ها هم این منفعل بودن را می‌پذیرند و نگاه مردسالارانه را درون خود نهادینه می‌کنند. کمتر زنی در رمان مانند خانم فتوحی به دنبال احقاق حق خودش می‌رود و در مقابل سنت می‌ایستد؛ اما در نهایت کارش به دیوانه‌خانه می‌کشد. سرنوشت او به‌خوبی نشانگر وضعیت زن در جامعه‌ی مردسالار است.

بعد از مرگ یوسف، تحول زری آغاز می‌شود و سعی می‌کند گامی در جهت اعتراض به سنت‌های حاکم بردارد. (همان: ۲۵۲) دکتر، بعد از مرگ همسرش، مرض او را ترس، تشخیص می‌دهد و از زری می‌خواهد در مقابل عرف جامعه بایستد و ترسش را ریشه‌کن کند، حتی اگر او را به سمت جنون ببرد. (همان: ۲۸۵) او در عزای شوهرش اولین قدم‌ها را در رفع این ترس برمی‌دارد و می‌گوید: «زمانی که زنده بود همش او را ترساندیم. حالا در مرگش دیگر از چه می‌ترسیم؟ آب از سر من گذشته...» (همان: ۲۹۱-۲۹۳) زری در این مرحله قادر است در مقابل مردان و جامعه «نه» بگوید و خواسته خود را علنی بیان کند. به‌عنوان مثال، زمانی که

ابوالقاسم خان از زری تقاضا می‌کند که دوستان یوسف را جهت تشییع جنازه او به شاهچراغ منصرف کند، زری با جدیت خاص می‌گوید: «شوهرم را به تیر ناحق کشته‌اند. حداقل کاری که می‌شود کرد عزاداری است...» (همان: ۲۹۳)

او پس از نوزایی فکری به این باور می‌رسد که زنان برای اداره دنیا شایستگی بیشتری دارند و می‌توانند بهتر از مردان عمل کنند. او که ویرانی‌های اقتصادی و فرهنگی کشورش را ناشی از عدم لیاقت مردان می‌داند، خواهان حضور زنان در بطن جامعه است تا گفتمانی تازه شکل بگیرد. گفتمانی که زری در متن ذیل از آن سخن می‌گوید، با آراء فمینیستی که امروزه در جهان سر برآورده، همخوانی دارد. زری گفت: «کاش جهان را زن‌ها اداره می‌کردند، زن‌ها که بچه به دنیا آورده‌اند و خالق هستند، قدر مخلوق خود را می‌دانند ... اگر دنیا دست زن‌ها بود، جنگ کجا بود؟» (همان: ۱۹۳)

۴.۵. برابری زنان و مردان در حقوق سیاسی، اجتماعی و آموزش

یکی از عواملی که باعث به وجود آمدن نگاه فرودستانه به زن می‌شود، محدود بودن او به امور خانه و عدم آگاهی از وضعیت اجتماعی اطرافش است. بر همین اساس، زنان می‌آموختند که مسائل بیرون از خانه در حیطه‌ی اندیشه‌ی آنان نیست و کمتر مسائل اجتماعی را بررسی می‌کردند. از طرفی اگر زنان متأهل مجبور به فعالیت اجتماعی می‌شدند، با مشکلات بسیاری نسبت به مردان پیش‌رو بودند؛ چرا که جامعه «بیکاری را برای زنان متأهل مشکلی به حساب نمی‌آورد و تصور می‌شد که دستمزد زنان، برای خانواده حیاتی به شمار نمی‌آید و منزلت اصلی زن در نقش همسری و مادری است.» (آبوت، والاس، ۱۳۹۳: ۲۰۰) فمینیست‌ها با طرح شعار برابری در همه‌ی زمینه‌ها بر آزادی زنان تأکید دارند. سیمون دوبووار با مطرح کردن شعار «هیچ‌کس زن به دنیا نمی‌آید؛ بلکه زن می‌شود.» (دوبووار، ۱۳۹۵: ۱۲۶) توانست تأثیر جامعه‌سنتی را در به وجود آمدن برخی از قوانین اثبات کند؛ بنابراین، زنان فمینیست کسب هویت زنانه و حضور در صحنه اجتماعی، اقتصادی و ... را مورد توجه قرار دادند.

دغدغه‌ی اصلی رولان در رمانش، حضور زنان در اجتماع است. او فعالیت اجتماعی را برای زن فضیلت می‌داند: «کار، یگانه عنوان شرف راستین! انسان آفرینش‌گر، خود را در فعالیت تولیدکننده، برای جامعه‌ی زندگان در می‌اندازد و همین فعال برای همه بودن، فضیلت به معنای مردانه‌ی آن است.» (رولان، ۱۳۸۸: ۱۹) در جان‌شیفته مردان و زنان از لحاظ تقسیم کار، جایگاهی جداگانه را اشغال کرده‌اند و با وجود این‌که، یافتن کار برای زنان بسیار دشوار است و

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۳

در شرایط مساوی ممکن است حقوق کمتری از مردان نصیب آن‌ها شود، آنت وارد فعالیت اجتماعی می‌شود. او نمی‌خواهد منزلت اجتماعی‌اش وابسته به مردانی باشد که در زندگیش حضور دارند و برای اثبات این امر که زنان موجوداتی منفعل نیستند، تصمیم می‌گیرد تا با داشتن یک فرزند، برای به دست آوردن نان روزانه‌اش تلاش کند. به همین دلیل، نظرات بریسو مبنی بر کار نکردن آنت، برای او هیچ ارزشی ندارد: «آنت عزیز! آیا دلتان می‌خواهد کارتان را ادامه بدهید؟ من اعتراف می‌کنم که به عقیده من این گونه فعالیت برای زن مایه‌ی سرخوردگی است. در زندگی زناشویی، چنین چیزی مزاحم است...» (همان: ۱۷۸)

به همین دلیل است که آنت با شناختن دیدگاه بریسو که زن را موجودی دست‌وپا بسته در برابر حصارهای تعریف شده سنت‌ها می‌بیند، مطمئن می‌شود که به این چهار دیوار تعلق ندارد و خود را از آن رها می‌سازد. «هرگز آنت نخواهد توانست در چهار دیوار شخصیت این مرد، زندگی کند. آنت بر آن شد که پیوند را پاره کند.» (همان: ۱۵۲) بنابراین، آنت وارد جامعه تبعیض‌گرا می‌شود و در این مسیر با واقعیات دلهره‌آوری برخورد می‌کند. قوانین جامعه او را سرکوب می‌کند و هرچه بیشتر کار می‌کند، بیشتر خود را در معرض سرکوب نظم موجود می‌بیند. او پیش می‌رود و در هر مرحله، بیش از پیش به دانایی می‌رسد. «آنت خود را بس نیرومند احساس می‌کرد، آماده عمل. او مطمئن بود که می‌تواند ضمن کار کردن، البته به اراده خود زندگی کند. نیازی به کمک هیچ‌کسی نداشت.» (همان: ۴۱۵) بنابراین، برای آن‌که یک زن بتواند حقی برابر با حقوق مردان داشته باشد، باید از زن بودن خود دفاع کند؛ بدون آن‌که توجهی به حرف‌های اطرافیان داشته باشد. کاری که آنت چه آن زمان که در باتلاق‌های رومانی گرفتار می‌شود. (همان: ۹۹۳) و چه زمانی که در کنار تیمون کار می‌کند، انجام می‌دهد. (همان: ۱۰۲۹)

در رمان سووشون، درون‌مایه اصلی، آگاهی زن در دنیای امروز است. دنیایی که علم و دانش، قدرت آزادی را در زنان ایجاد کرده و زنان به این نتیجه رسیده‌اند که می‌توانند در جامعه حضور داشته باشند و انتخاب کنند. افزون بر این، دانشور با نگاه زنانه خود، سعی می‌کند شخصیتی چون زری را خلق کند تا این پیام را به مخاطبان زن خود انتقال دهد که جامعه برای رسیدن به تعالی نیاز به نقش‌آفرینی زنان و مردان در کنار هم دارد. زنی که در مسیر بازاندیشی به دنبال دریافت معنایی برای بودن خود است.

در این رمان، بیشتر زنان علاقه به کار کردن در جامعه را ندارند. البته باید گفت که عده‌ای از زنان نیز درس خوانده‌اند و خواهان استقلال مالی هستند و حضور در فعالیت‌های اجتماعی به تدریج در افکار آنان تأثیر می‌گذارد و در مجموع با زنان سنتی تفاوت‌های بارزی دارند. در

سووشون این زنان کم نیستند. خانم فتوحی، مدیر مدرسه، دکتر مسیحادم و ... شاخص‌های زنان متجدد را دارند؛ اگرچه سطح تحصیلات آن‌ها با هم متفاوت است. به عنوان مثال، خانم فتوحی زنی از خانواده‌ای پول‌دار است. او هم‌پای مردان به کار در محیط اجتماعی می‌پردازد. قلم خوبی دارد و برای روزنامه‌های محلی در زمینه‌ی دفاع از حقوق زنان مقاله می‌نویسد و در آن، دختران را به بیداری فرامی‌خواند. او از اولین زنانی بوده که چادر آبی کلوش سر کرده و به تدریج چادر آبی را هم کنار گذاشته‌است. البته در جامعه‌ی مردسالار آن دوران، کار خانم فتوحی به دیوانه‌خانه می‌کشد. او در مورد خودش می‌گوید: «حیف کسی قدر مرا ندانست. مردها نتوانستند مرا بپذیرند. آن‌ها شروع کردند به مسخره کردنم، دیوانه‌ام کردند... زن‌های احمق هم کو تا بفهمند من کی بودم و چه کردم.» (همان: ۱۰۴-۱۰۷)

زری نیز در آغاز داستان، جایگاه خود را به عنوان «نقش دوم» در جامعه پذیرفته‌است و تفکیکی مشروع در مورد دنیای زنانه و مردانه را باور دارد. او زمانی که با نگاهی اجتماعی به اتفاقات اطراف خود در ذهنش می‌پردازد، می‌گوید: «من هم که حرف‌های یوسف را می‌زنم.» (همان: ۹) گویا نگاه اجتماعی داشتن برای یک زن بسیار عجیب است. اوج این تفکر زمانی بارز می‌شود که زری در مورد تصمیم شوهرش در برابر انگلیسی‌ها با خود می‌گوید: «بگذارید الاقل یک نفر جلوی آن‌ها بایستد تا توی دلشان بگویند: خوب آخرش یک مرد هم دیدیم.» (همان: ۱۶) و او با این جمله قدرت را فقط در وجود مردان خلاصه می‌کند و در جایی دیگر کلیه‌ی صفات مثبت اجتماعی را در مفهومی مردانه بیان می‌کند: «مردم ... غرور و امید در دلشان خانه می‌گیرد و بزدلی دست از سرشان برمی‌دارد و همه‌شان آدم‌هایی می‌شوند با تمام صفات مردی و مردانگی.» (همان: ۳۸)

زری از خانه‌ی خود با عنوان «شهر من» یاد می‌کند: «بله. این شهر من است و وجب به وجبش را دوست دارم...» (همان: ۲۷-۲۸) اما هستی این قهرمان باید در جامعه شناخته شود؛ زیرا شخصیت اصلی داستان، این قابلیت را دارد که در جامعه آن روز بهترین معلم و مترجم انگلیسی معرفی شود: «زری در شهر به انگلیسی‌دانی مشهور بود.» (همان: ۳۸) البته در برابر تمام مردان رمان، یوسف کسی است که با وجود این که زری را در هیات زن خانه می‌بیند (همان: ۱۲) اما علاقه دارد که او در فعالیت‌های اجتماعی وارد شود. یوسف به این توانمندی زری آگاه است و خطاب به او می‌گوید: «عزیزم، عوض رفتن به دیوانه‌خانه، می‌توانی بروی انجمن ایران و انگلیس و در آنجا درس بدهی!» (همان: ۱۳۲)

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۵

درواقع، در پرتو تحولات جدی فرهنگی، دانشور تلاش دارد چهره‌ی زنان را که در مسیر آشپزخانه، مزرعه و خانواده پیر می‌شوند؛ تغییر دهد. او با نگاهی فمینیستی به جایگاه زن در جامعه می‌پردازد تا گذشته او را نبش قبر کند و اشیاهی از جنس زور، خیانت، سکوت به خاطر غلبه‌ی دیکتاتورانه مرد و از این قبیل را بیرون بکشد؛ زنانی که آن‌قدر در تملک مردان قرار دارند که نشاطشان هم باید در پس پستوها صورت بگیرد. «حتی یک‌آن به این فکر افتاد که ازدواج از اول اشتباه بود. این که یک زن انقدر اسیر شوهر و فرزند باشد که خودش نتواند یک لحظه آزاد باشد، صحیح نیست.» (همان: ۱۳۱)

۵.۵. آزادی‌خواهی و استقلال برای زنان

انسان همواره در صدد وصال به آزادی، تمام راه‌های خطرناک‌یز را پیموده‌است و به تقاضای رهایی روح، خود را از بند تعلقات آزاد می‌کند. استقلال و فردیت را می‌توان از نظر روانشناسی هدفی مهم برای زنان دانست، اما زنان همیشه در مقایسه با مردان از استقلال منفرد برخوردار نیستند. سرتاسر این دو رمان، عرصه مبارزه زنان است برای آن‌که بتوانند آزادی و استقلال خود را به‌دست آورند. رولان در رأس داستان‌ش شخصیتی را قرار داد که برای نجات روح خود و تغییر محیط اطرافش به ستیز برخاست و از خود شهامت نشان داد. پیمودن این مسیر برایش چندان راحت نبود. اما در قلب آنت عشقی برپا بود که توانست با وجود آن همه‌ی ملامت‌ها را تحمل کند و این همان آزادی درونی بود. «آنت نشان داد که خودشناسی رمز رهایی انسان است؛ اگرچه آزادی در بیرون امری حیاتی به شمار می‌رود اما آزادی درونی آرمان انسان‌های بزرگ است که به یمن حضور عشق بلندآوازه می‌گردد.» (هادوی، ۱۳۸۶: ۵۲)

آنت، به‌خاطر آزادی از عشقش به بریسو می‌گذرد. چون بریسو معتقد است که زن با ازدواج دیگر آزاد نیست و اختیارش با شوهرش است و آنت این را نمی‌خواهد: «پرواضح است که شما، همین‌که شوهر اختیار می‌کنید، دیگر کاملاً آزاد نیستید و وظایفی بر عهده می‌گیرید.» (رولان، ۱۳۸۸: ۱۷۷) درواقع، وقتی بریسو دل‌بسته‌ی آنت می‌شود و می‌خواهد همه‌ی وجود او را تحت اختیار خود بگیرد، حس غریزی آزادی‌خواهی به شکل مقابله با اجبارهای اخلاقی از آنت سر می‌زند و این همان نیاز فلسفی انسان به آزادی است. آنت می‌داند که با ازدواج باید آن‌چه را که از دنیای خود دارد به کناری بگذارد و طبق قانون بورژوازی و تعصب دنیای مردسالار زندگی کند. واقعیتی که آنت آن را هم‌چون بندی برای خود می‌داند. (همان: ۱۷۷) او در کارش نیز دوست داشت تا آزادانه انتخاب کند، به همین دلیل، مطیع

شرایطی که جامعه‌ی به زنان تحمیل می‌کند و آن‌ها را با حقوق بخورونمیر به کار می‌گیرد، نشد. (همان: ۲۶۴) البته آزادی واقعی برای او و پسرش، در نظام نمادین همان مرگ بود که در چارچوب زبان قابل ادراک نیست: «چهره‌آنت همچنان دور و تأثرناپذیر بود. محتضر همه را درک کرده بود؛ ولی از آن نه اندوهی احساس می‌کرد نه خشمی. او تنها بود... در پیرامون مرگ او، ورطه‌ی جهان ژرف‌تر می‌شد.» (همان: ۱۷۲۴)

شخصیت زن دیگر داستان که به دنبال آزادی است، ژرژ دختر ژولین است. این دختر که دارای شور و شغف فراوان است با دنیای مردان کاری ندارد و از آن‌ها دوری می‌کند، حتی به فرزند زادن بدون مرد اصرار دارد و مادر بودن را با انتخابی آزادانه می‌خواهد. (همان: ۱۴۵۶) البته برخلاف نگاه زنانه‌ی مانند آنت و ژرژ که به زندگی آزاد بدون حضور مردان اعتقاد دارند، زنانه‌ی در رمان هستند مانند سیلوی یا آسیا که آرزوهایشان در سایه‌ی یک مرد تحقق پیدا می‌کند. آن‌ها این‌طور تصور می‌کنند که اگر زندگی با یک مرد نداشته باشند، چیزی در وجودشان کم است. حتی ممکن است سالم نباشند. این فکر چنان ذهن آن‌ها را به خود مشغول می‌نماید که زندگی برای آن‌ها یکنواخت شده و گاهی نفرت‌انگیز به نظر می‌رسد. (همان: ۲۵۹)

مستقل بودن و حفظ هویت زنانه از خصلت‌های شخصیتی دانشور بوده است و او این استقلال را بر شخصیت‌های داستان‌هایش نیز اعمال کرده است. خود او در این‌باره می‌گوید: «این وقوف را داشته‌ام که من سیمین دانشورم و جلال، جلال آل‌احمد. دو نفر، نه یکی.» (گلشیری، ۱۳۷۶: ۱۸۰) این احساس استقلال‌طلبی در دیگر جوانب زندگی وی نیز به چشم می‌خورد: «من نمی‌خواهم تقلید کنم از کسی، می‌خواهم خودم به یک نقطه‌ای برسم و خودم یک راهی پیدا کنم، راهی غیر از دیگران.» (همان: ۱۹۷)

زری، در ابتدای داستان، آزادی کمی در زندگی‌اش دارد. او همواره همراه یوسف است و تا پایان عمر یوسف، برای زندگیش سرمایه‌گذاری عاطفی می‌کند. این اعمال، تا اندازه‌ای مایه خوشبختی او نیز است. (دانشور، ۱۳۹۷: ۱۳۹) عشق زری به بچه‌ها و شوهرش، مانع از این می‌شود که به خودش بیندیشد و استقلال داشته باشد. (همان: ۱۲۱) و عدم استقلال، او را در تصمیم‌گیری‌هایش با مشکل رو به رو می‌کند؛ تا جایی که وقتی عوامل خان به خانه یوسف می‌آیند تا اسب خسرو را ببرند، عمه خانم به آن‌ها می‌گوید که زری هیچ‌کاره است و بی اجازه یوسف آب نمی‌خورد. (دانشور، ۱۳۹۷: ۶۰) از نگاه عمه خانم، زری هیچ حقی در انتخاب ندارد و حتی خود زری هم هیچ واکنشی به این کلام نشان نمی‌دهد. خان‌کاکا، برادرشوهر زری، که واسطه‌ی گرفتن اسب است، معتقد است که زن‌ها ناقص‌العقل‌اند و ذهن درستی برای

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۷

تصمیم‌گیری ندارند. زری در باطن به این می‌اندیشد که او همان کسی است که در دوران مجردی با وجود این که زنان در جامعه‌ی او در مساله ازدواج حق انتخاب نداشتند، توانست همسرش را به انتخاب خودش برگزیند. اما اکنون جامعه مردسالار این آزادی و حق انتخاب را در مسائل مهم زندگی‌اش از او سلب کرده بود.

دانشور معتقد است که آدمی ابتدا باید متحول شود و سپس جامعه خود را بسازد. زری نیز تحول را از یوسف می‌آموزد و سعی می‌کند تا زندگی‌اش را از نو و آزادانه بسازد. مرگ یوسف نهال آزادی را در ضمیر او بارور می‌کند. زری بعد از مرگ یوسف در عالم خیال می‌بیند که از قبر همسرش درخت آزادی می‌روید و پیچک عشق به دور آن می‌پیچد. (همان، ۱۳۸۱: ۳۰۱)

۶.۵ ازدواج

«ازدواج سرنوشتی است که جامعه مردسالار برای زنان رقم زده‌است و گمان می‌رود هر زنی باید در جست‌وجوی آن باشد؛ مگر معدود زنانی که از کمترین جذابیت بی‌بهره‌اند و هیچ مردی آن‌ها را به همسری نمی‌گیرد.» (میل، ۱۳۷۷: ۴۵) درواقع، زنانی که در سن ازدواج به سر می‌برند، آن را بهترین فرصت برای ارضای جنسی، بچه‌دار شدن، امنیت و کسب منزلت اجتماعی می‌دانند. این وضعیت تا زمانی پایدار خواهد ماند که رشد زن مستقل نباشد؛ بنابراین، چنانچه آگاهی در وجود زنان رخ دهد، می‌تواند منجر به تغییر در زندگی آنان شود. به همین دلیل است که، فمینیست‌ها درباره ازدواج نظر مساعدی ندارند و معتقدند نابرابری در این امر وجود دارد؛ زیرا آزادی جنسی مردان را در ازدواج از زنان بیشتر می‌دانند.

در رمان جان‌شیفته تمام آرزوهای زنان کارگر در ازدواج و مادر شدن خلاصه می‌شود. همان‌طور که سیلوی اندیشه‌ای جز این ندارد. او که زنی از طبقه کارگر است، به هیچ چیز غیر از ازدواج نمی‌اندیشد و امیدوار است که این ازدواج رضایت خاطر او را موجب شود. «سیلوی در پی شوهر کردن بود. بیست و شش سال داشت و به اندازه کافی شادی‌های آزادی را چشیده بود...» (رولان، ۱۳۸۸: ۲۷۸) شخصیت دیگر رمان که علاقه‌مند به ازدواج است، زنی است به نام آسیا. او با وجود تردیدهایی که در رابطه با ازدواج و اسارت حاصل از آن دارد، برخلاف عقیده آنت، به ازدواج با مارک اصرار می‌کند. پس از آن که در کنار او قرار می‌گیرد، پشیمان می‌شود و خود را در تنشی بین اسارت و آزادی می‌بیند، خیانت می‌کند، از خیانت نادم می‌شود؛ اما پس از مرگ مارک دوباره ازدواج می‌کند. او در این ازدواج هم دچار تردید است و این ناهمگونی در تمام طول داستان در این شخصیت تکرار می‌شود. (همان: ۱۲۲۷)

اما آنت هیچ علاقه‌ای به ازدواج ندارد. او خود را به زندگی در اسارت پایبند نمی‌بیند. (همان: ۱۲۵) فقط فرزندی از یک مرد دریافت می‌کند و بعد همان مرد را پس می‌زند. آنت عشق آزاد را بهتر از ازدواج می‌داند و این همان نگاه فمینیسم است. او به آسیا در این باره هشدار می‌دهد: «چه احتیاج داشتید که با هم ازدواج کنید؟ بی‌ازدواج، بهتر همدیگر را دوست می‌داشتید...» (همان: ۱۱۹۶) هر چند در جامعه‌ی آن روز فرانسه، زنی بدون شوهر که صاحب فرزندی نیز شده باشد، واقعیتی توهین‌آمیز به حساب می‌آید و باید با ازدواج و پذیرش نام پدر فرزند، به استانداردهای مردسالار گردن نهاده، در غیر این صورت جامعه نیز در برابر باورهای او قرار می‌گیرد. حتی سیلوی هم با همه‌ی سنت‌شکنی‌هایش، می‌خواهد به آنت بقبولاند که باید به خاطر فرزند، این ازدواج را به هر قیمتی بپذیرد. (همان: ۲۱۰) درحالی‌که آنت خلاف آن می‌اندیشد و به این ترتیب جریان داستان با توجه به تصمیمات او شکل می‌گیرد و مسیر زندگی او عوض می‌شود. «معتقدات گذشته به آزمون گذاشته شده بود و بر ویرانه‌های اخلاق کهن، اخلاق تازه‌ای سر برمی‌آورد. اخلاق بی‌غشی نه ریاکاری و ناتوانی...» (همان: ۳۳۸)

در فرهنگ ایرانی، زن، مرد را تنها تکیه‌گاه برای زندگی خود می‌داند و همیشه نگران است که هرگز نتواند ازدواج کند و بچه‌دار شود و این یکی از دشوارترین موارد برای زنان در رمان سووشون است. (دانشور، ۱۳۹۷: ۸۹) گاهی اوقات شوهر داشتن آن قدر واجب است که برخی شخصیت‌های رمان معتقدند: «شوهر بد از بی‌شوهری بهتر است.» (همان: ۳۰۱) به عنوان مثال، عزت‌الدوله، با وجود این‌که در کل زندگی با شوهرش، یک روز آب خوش از گلویش پایین نرفته و مدام شاهد خیانت‌های همسرش به خودش است و برخلاف بسیاری از زنان که به دلایل مالی، با وجود عذاب‌های زیاد، در کنار شوهرشان زندگی می‌کنند، این توان را از نظر مالی دارد که از زندگی شوهرش بیرون برود؛ زیرا به گفته‌ی خودش «خانه و زندگی مال اوست و لولوی سر خرمن نمی‌خواهد.» (همان: ۹۲) اما به دلیل فرهنگ رایج در جامعه‌اش، از لفظ مطلقه بودن هراس دارد. (همان) شخصیت منفعل بعدی مادر زری است. او زنی است که با جامعه مردسالار اخت شده و تمام نگرانی او این است که بتواند زری را به بهترین شکل شوهر بدهد. زمانی که یوسف به خواستگاری زری می‌آید، این زن، شوهر را فرستاده‌ای از سمت خدا می‌داند تا دخترش را نجات دهد. (همان: ۲۶۵)

اما بسیاری از این زن‌ها وقتی در برابر مشکلات زندگی قرار می‌گیرند، شروع به اندیشیدن جهت رسیدن به خودآگاهی می‌کنند و داستان زندگی‌شان را از بیرون نظاره می‌کنند: «زری اندیشید: تمام زندگی من این گونه گذشته که هر روز پشت چرخ چاهی نشسته‌ام و چرخ

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۳۹

زندگی را به حرکت درآورده‌ام و ...» (همان: ۱۲۱) به همین دلیل، نگاه او نسبت به نقشی که در خانواده ایفا می‌کند، حالتی انتقادی می‌یابد و این حس در کلام او نیز جاری می‌شود. در اینجا خانواده دیگر نه واحد امنیت زن که مانعی برای بروز شخصیت او می‌شود و این‌گونه است که زری یاد شجاعت خودش در دوران مجردی می‌افتد. (همان: ۱۲۹) و از انتخاب ازدواج پشیمان می‌شود. این همان نگاه فمینیستی است که در او نقش می‌بندد: «زری اندیشید شاید زندگی زناشویی از اساس کار غلطی است...» (همان: ۱۳۲) اما آن‌چه بیشتر زنان داستان‌های دانشور را به سمت ازدواج سوق می‌دهد، مادرشدن است. حس شیرینی که نویسنده داستان سوشون، هیچ‌گاه به آن دست نیافت.

۷.۵ نقش مادری

در نگاه مردان، مادر بودن مشغله‌ای تمام وقت برای زنان به شمار می‌آید و تصور می‌شود که زنان به طور طبیعی از انجامش لذت می‌برند. «آن‌ها زنان را مسئول تربیت فرزندان می‌دانند. هرگاه اتفاق بدی بیفتد مادر را سرزنش می‌کنند و او را سهل‌انگار می‌شمارند.» (آبوت و والاس، ۱۳۹۳: ۱۳۱) اما امروزه با وجود نقش مادری، زنان قادرند که روابط جنسیتی را به چشم مسأله‌ای جمعی بنگرند. مری اُبراین مطرح می‌کند که «رشد فن‌آوری جلوگیری از بارداری، یک رویداد جهانی است؛ زیرا زمینه‌ی مادی تساوی جنسیتی را فراهم می‌سازد.» (هام، گمبل، ۱۳۸۲: ۱۸۳) بنابراین، زنان می‌توانند آزادانه از درون خود خلق کنند. به همین خاطر به نظر بسیاری از فمینیست‌ها «فرودستی زنان، ناشی از آن است که بچه می‌زایند و همین واقعیت زیست‌شناختی است که به مردان امکان می‌دهد تا زنان را به انقیاد کشند.» (آبوت و والاس، ۱۳۹۳: ۱۳۰)

فمینیست‌ها معتقدند «درک ویژگی مادر باید ایجاب کند که او نیز به نوبه‌ی خود از خویشی‌مختص به خود برخوردار شود. این یکی از مراحل ضروری فرایند رشد است؛ اگرچه غالباً در مقابل آن مقاومت هم وجود دارد.» (اعزازی، ۱۳۹۳: ۸۲) با این وجود، تفکر مادر شدن در همه‌ی زنان به عنوان قدرتی درونی وجود دارد، چه مادر باشند و چه نباشند. هر یک از آن‌ها گویی تا حدی از تجربه‌ی آن می‌ترسند و در عین حال از این‌که این فرصت را هرگز تجربه نکنند، نیز نگرانند به طوری که آنت خود بیان می‌دارد که همیشه این حس را از کودکی در خود داشته و از بارداری لذت می‌برد. (رولان، ۱۳۸۸: ۱۷۴)

آنت با رها کردن عشقش، بریسو، خود را از مرد رها می‌کند؛ اما برای زن بودن در دامی دیگر می‌افتد. دام «دیگری بودن» در شکل مادری کردن. بنابراین، تمام توقع آنت از زن بودن و

نیز آرزوهایش بر روی کودک متمرکز می‌گردد. او در چهره کودک است که به مرد عشق می‌ورزد و خودش را وقف فرزند می‌کند. برای مادر، عشق به فرزند جایگزین همان فقدان مرد است. آنت تمامی خطرات را تا جایی که تهدید خود او باشد، به جان می‌خرد؛ ولی وقتی پای فرزندش در میان باشد، دچار تردید می‌شود. زمانی که دوستش در مورد فدا کردن فرزند در برابر آرمانی بزرگ‌تر با آنت سخن می‌گوید، آنت در این گذشتن تردید می‌کند. حتی با وجود پذیرش جنگ نمی‌تواند بپذیرد که فرزندش را به قربانگاه بفرستد.

شما هم آن خردمندی مادرهای مهربان فرانسه، آلمان و بشریت جاوید را فراخواهید گرفت. تسلیم و تفویض، در پای آن دیگری...

- هرگز! من بچه‌ام را دارم. نگهش میدارم.

- به رغم همه؟

- به رغم همه.

- و به رغم خود او؟ (همان: ۶۶۳)

وقتی آنت در موقعیت‌های سخت قرار می‌گیرد، از این‌که به خود اجازه داده تا فرزندش را وجود آورد و به دنیایی بسپارد که به آن اطمینانی ندارد، خود را سرزنش می‌کند. (همان: ۸۶۸) این علاقه آنت به فرزندش تا آن‌جا پیش می‌رود که بعد از مرگ مارک نیز وجود آنت و مارک با هم یکی می‌شود: «آنت در این اجتماعات حس می‌کرد که پسرش در کنار اوست و در چشم بسیاری از کسان که گوش به وی داشتند به‌راستی چنین بود... مردم مادر و پسر را با هم می‌دیدند.» (همان: ۱۶۱۲) اما پسر هرگز به شدت این محبت پی نخواهد برد. نگاه مارک هرچه بزرگ‌تر می‌شود به مادر و تمام زن‌ها به تبعیت از جامعه مردسالار شکل می‌گیرد و با دیدی حقارت به همه‌ی زنان می‌نگرد. او هنگامی که ابراز علاقه اودت، دختر خاله‌اش، را نسبت به آنت می‌بیند، لبش را به تحقیر آویزان می‌کند و همه‌ی زن‌ها را بی‌مزه خطاب می‌کند. (همان: ۳۷۵)

با این‌وجود، مرد حتی در جامعه مردسالار این مطلب را قبول دارد که زن همیشه باعث آرامش اوست. مارک نیز با همه‌ی سرکشی‌ها باز همیشه در خود نیاز به مادر و یک زن را به شکل مهارنشده حس می‌کند. او در تمام لحظات زندگی‌اش، این آرزو را دارد که ای‌کاش یک زن در کنارش باشد تا بتواند مشکلاتش را به او بگوید: «اما در آن ساعت مارک نیاز به یک زن داشت تا آن‌چه را که بر او فشار می‌آورد، در قلب او بریزد. زن با همه‌ی سودهای مرد همدردی می‌کند؛ زن، آشیانه است.» (همان: ۱۱۰۵)

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۴۱

شخصیت دیگر رمان که نقش مادری را باعث هدفمندی خود می‌داند، برنادت، دختر سیلوی، است. او ازدواج را بهایی برای بچه‌دار شدن خود تلقی می‌نماید. برنادت عاشق مارک می‌شود و همه‌ی تلاش خود را برای ازدواج با او انجام می‌دهد. اما وقتی در این امر ناکام می‌ماند، کینه‌ی مارک را به دل می‌گیرد و خود را به ازدواجی که بیشتر به یک معامله شباهت دارد، می‌سپارد. اما برنادت سعی می‌کند حتی یک‌بار هم شده با دسیسه از مارک کام بگیرد و از او صاحب فرزندی می‌شود که پس از مرگ مارک او را بر آنت آشکار می‌سازد. (همان: ۱۶۸۰)

در بعضی از شخصیت‌های داستان نقش مادری بسیار کم‌رنگ است و تمام افکار فمینیست‌ها را به ذهن متبادر می‌کند. به عنوان مثال، آسیا بعد از این‌که صاحب فرزند می‌شود، همیشه در مبارزه است تا بتواند وایا را به کس دیگری مخصوصاً آنت واگذار کند و به دنبال اهدافش برود. «آسیا صمیمانه کوشید که خود را به تمامی به بچه بسپارد... محال بود! ... آسیا می‌اندیشید: یک آدم مبتذل دیگر در دنیا... آزادیم را فداش کنم، نه پُر بی‌جاست.» (همان: ۱۲۲۷)

دانشور با شخصیت «زری» در ابتدا بدنبال ترسیم وجه اساطیری مادر است: شکیبایی، مهربانی، نجات و دیگر ویژگی‌هایی که بانوی شرقی - ایرانی، بدان شناخته شده‌است. مادری که از هر زاویه به او نگریسته شود، زندگی را دوست دارد و سعیش را برای حفظ آرامش زندگی‌اش، معطوف کرده‌است. عشق مادری در زری به قدری زیاد است که وقتی برخلاف میل باطنی‌اش، خسرو را همراه عمویش به شکار می‌فرستد، بعد از گذشت یک روز دلش شور می‌زند و آرزو می‌کند که ای کاش خسرو زودتر به آغوش او بازگردد و همین است که خسرو، مادر را مانع بزرگ شدن و ترس شدنش می‌داند. (دانشور، ۱۳۹۷: ۴۲) با این وجود، در جایی از داستان وقتی از دست صراحت یوسف در مقابل انگلیسی‌ها خسته می‌شود، دیگر نمی‌تواند تحمل کند و نگاه فمینیستی وجودش را دربرمی‌گیرد. او با وجود این‌که فرزندی در شکم دارد، محکم به شکمش ضربه می‌زند و می‌گوید: «کاش این یکی همین امشب از بین برود...» (همان: ۱۳۰) زری که کم‌کم از برای دیگران زندگی کردن خسته شده‌است، در یک آن تصمیم می‌گیرد تا به نقش مادری‌اش نیز خاتمه دهد: «امروز خبر مرگم رفتم این یکی را بیندازم، شجاعت نکردم که نگهش داشتم؟» (همان)

دانشور اوج عشق مادر به فرزند را از زبان عمه خانم بسیار زیبا بیان می‌کند. عمه خانم فرزند شش ساله‌اش را از دست می‌دهد و داغ مادر بودن تا پایان عمرش بر دلش سنگینی می‌کند. بعد از مرگ فرزندش، انگار تمام زندگی‌اش را از دست می‌دهد. به سمت دود و منقل می‌رود و تمام آرزویش این است که آواره بشود. (همان: ۷۲) در اغلب رمان‌های ایرانی، عشق

مادرانه و شی‌انگار بودن زنان در مقابل فرزند علاوه بر انسان‌ها، در میان حیوانات هم نمود پیدا می‌کند. در جایی از داستان، هنگامی که خان‌کاکا به همراه خسرو از شکار برمی‌گردد، در راه به بچه آهوئی می‌زند و آهو از بین می‌رود. دانشور عشق مادر حیوان به بچه‌اش را بسیار زیبا بیان می‌کند. (همان: ۱۹۴)

این نویسنده معاصر در سووشون، در تلاش است تا نقش مادری را بسیار مقدس جلوه دهد زیرا معتقد است که این حس زیبا همان ویژگی است که مردان هیچ‌گاه نمی‌توانند آن را نادیده بگیرند.

۶. نتیجه‌گیری

با توجه به پرسش‌های محوری مقاله، نخست روایتی مجمل از نظریه فمینیسم به دست داده شد. این رویکرد که در آغاز در غرب و به دلایل موردقبول آن جوامع متولد گردید، مرزهای فیزیکی و جغرافیایی سایر جوامع، از جمله جامعه‌ی ایران را درنوردید و آن را مورد تأثیر جدی قرار داد. هسته نظریه‌های فرهنگی فمینیسم ناظر بر آن است که تاکنون جهان را «مردان» تعریف کرده و «زنان» در این تعریف مردانه نادیده انگاشته شده‌اند، از این‌رو، مبانی اصلی تمامی نظریه‌های فمینیستی، مبتنی بر لزوم برابری زن و مرد در همه‌ی زمینه‌ها است. شمول عام این رهیافت به مساله زنان، موجب تسری آن به دیگر شاخه‌های دانش، به خصوص علوم انسانی و به تبع آن به ادبیات و نقد ادبی شده است که محصول این تعمیم ظهور نقد ادبی فمینیسم است. بر این اساس نشان دادیم که حضور این رویکرد در آثار ادبی، اعم از نظم و نثر، باعث برجسته شدن این آثار می‌شود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که متون ادبی آینه است برای بازتاب رفتارها و تعاملات بشر با خود، دیگران و جهان وی که در جامعه مورد توجه است.

برای ارائه این رویکرد، رمان جان‌شیفته و سووشون، به عنوان متن داستانی فرانسوی و فارسی، مورد تحلیل قرار گرفت و به این ترتیب کارآمدی نظریه ادبی فمینیستی را در تحلیل رفتارهای انسانی تبلور یافته در آثار ادبی، به محک تجربه زدیم. استخراج مولفه‌هایی همچون بی‌عدالتی جنسیتی، مردسالاری، اعتراض به سنت‌های حاکم، برابری و همسانی زن و مرد و ... از دو رمان مذکور ما را به این نتیجه رساند که زنان در هر دو داستان تلاش می‌کنند تا انگاره‌های تاریخی و اجتماعی جامعه مذکر را نادیده گرفته و در جهت مخالف کلیشه‌های جنسیتی حرکت کنند. نویسندگان این دو اثر اعتقاد دارند باید از عوامل بازتولید و پرورش کلیشه‌های جنسیتی و نهایتاً انتقال آن به درون جامعه کاسته شود. آگاهی شخص از خود واقعی

خوانش فمینیستی رمان جان شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۴۳

و استعدادهای بالقوه که دارد او را قادر می‌سازد که کاملاً تسلیم محیط اجتماعی نباشد و احیاناً از خود ابتکار به خرج دهد و شخصیت خود را به رنگ مخصوصی درآورد و آن را از شخصیت افراد دیگری که تحت تأثیر همان عوامل اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته‌اند، ممتاز سازد. در این صورت است که شخص به انسانی آزاده و فارغ از مرزهای جنسیتی بدل می‌شود. بنابراین، شخصیت اصلی زن در هر دو داستان از بستر ایستایی خود خارج شده و در جریان امروزی‌ن زندگی حرکت می‌کند و به پیش می‌رود. آنان در پایان، نیمه‌ی گمشده‌ای که در جست‌وجوی آن بودند را پیدا می‌کنند. این نیمه‌ی گمشده معشوق، مرد و پسر نیست؛ بلکه این نیمه بخشی از وجود آن‌هاست و به عبارتی رسیدن به «من» است.

تقدیر و تشکر

این مقاله تحت حمایت مادی دانشگاه سمنان و برگرفته از طرح پسادکتری دانشگاه سمنان با شماره قرارداد ۲۳۴۹۶ است.

کتاب‌نامه

- آبوت، پاملا و والاس، کلر (۱۳۹۳)، *جامعه‌شناسی زنان*، مترجم منیژه نجم‌عراقی، تهران: نشر نی.
- اعزازی، شهلا (۱۳۹۳)، *فمینیسم و دیدگاه‌ها (مجموعه مقالات)*، مترجم انجمن ایران‌شناسی ایران (گروه مطالعات زنان)، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- پاک‌نیا، محبوبه و مردیها، مرتضی (۱۳۹۴)، *سیطره جنس*، تهران: نشر نو.
- تانگ، رزمی (۱۳۹۵)، *تقد و نظر: درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی*، مترجم منیژه نجم‌عراقی، تهران: نشر نی.
- تسلیمی، علی (۱۳۹۰)، *تقد/دبی*، تهران: کتاب آمه.
- جندقی، بهروز و یزدانی، عباس (۱۳۸۵)، *فمینیسم و دانش‌های فمینیستی: ترجمه و نقد تعدادی از مقالات دایره‌المعارف فلسفی روتلیج*، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- دانشور، سیمین (۱۳۹۷)، *سوروشون*، تهران: خوارزمی.
- دقیقیان، شربین‌دخت (۱۳۸۱)، *منشا شخصیت در ادبیات داستانی*، تهران: مولف.
- دوبووار، سیمون (۱۳۹۵)، *جنس دوم*، مترجم قاسم صنعوی، تهران: انتشارات توس.
- روباتام، شیلا (۱۳۸۷)، *زنان در تکاپو: فمینیسم و کنش اجتماعی*، مترجم حشمت‌الله صباغی، تهران: نشر شیرازه.

۱۴۴ / ادبیات پارسی معاصر، سال ۱۴، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

- رولان، رومن (۱۳۸۸)، *جان شیفته*، مترجم م.ا. به آذین، تهران: انتشارات دوستان.
- سارسه، میشل-ریو (۱۳۹۰)، *تاریخ فمینیسم*، مترجم عبدالوهاب احمدی، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- شایگان فرد، حمیدرضا (۱۳۹۸)، *نقد ادبی*، تهران: انتشارات سپندمینو.
- گلشیری، هوشنگ (۱۳۷۶)، *جدال نقش با نقاش در آثار سیمین دانشور*، تهران: نیلوفر.
- محمدی، سایر (۱۳۸۰)، *هر اتاقی مرکز جهان است*، تهران: نگاه.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۰)، *از جنبش تا نظریه اجتماعی: تاریخ دو قرن فمینیسم*، تهران: شیرازه.
- میل، جان استوارت (۱۳۷۷)، *کنیز کردن زنان*، مترجم خسرو ریگی، تهران: نشر بانو.
- میل، جان استوارت (۱۳۹۳)، *انقیاد زنان*، مترجم علاءالدین طباطبایی، تهران: هرمس.
- نظری، منوچهر (۱۳۹۵)، *زنان در عرصه قانون گذاری ایران (۱۲۸۵-۱۳۹۵ ش)*، تهران: نشر کویر.
- واتکینز، سوزان آلیس (۱۳۹۴)، *فمینیسم*، مترجم زیبا جلالی نائینی، تهران: شیرازه.
- وولف، ویرجینیا (۱۳۸۸)، *اتاقی از آن خود*، مترجم صفورا نوریخس، تهران: گلشن.
- هام، مگی و گمبل، سارا (۱۳۸۲)، *فرهنگ نظریه های فمینیستی*، مترجمان فیروزه مهاجر، فرخ قره داغی، نوشین احمدی خراسانی، تهران: نشر توسعه.

مقالات

- بزرگ بیگدلی، سعید و حسینی، سارا (۱۳۹۲)، «نقد زن محور داستان های مرزبان نامه». *پژوهش های نقد ادبی و سبک شناسی*. س ۴. ش ۱۴. صص ۳۳-۶۰.
- هادوی، حسین (۱۳۸۶)، «تحلیل اجتماعی رمان جان شیفته»، *کیهان فرهنگی* - شماره ۲۵۲ صص ۵۲-۵۵.

- Abbott, P., & Wallace, C. (2012). *Sociology of women* (M. Najm Iraqi, Trans.). Tehran: Nay publishing.
- Daghighian, S. (2002). *The origin of character in fiction*. Tehran: Moalef. (in persian)
- Daneshvar, S. (2018). *Savushun*. Tehran: Kharazmi Press. (in persian)
- De Beauvoir, S. (2016). *The second sex* (G. Sanavi, Trans.). Tehran: Toos Publication.
- Ezazi, S. (2012). *Feminism and attitudes* (Articles). (Iranian Society of Iranology, Women's Studies Group, Trans.). Tehran: Roshangaran Publications and Women's Studies. (in persian)
- Golshiri, H. (1997). *The conflict between character and painter in Simin Daneshvar's works*. Tehran: Niloofar. (in persian)
- Humm, M., & Gamble, S. (2003). *The culture of feminist theories* (F. Mohajer, F. Gharedaghi, & N. Ahmadi Khorasani, Trans.). Tehran: Tose'e Publication.

خوانش فمینیستی رمان جان‌شیفته اثر رومن رولان ... (عبدالله حسن زاده میرعلی و پروانه والامهر) ۱۴۵

- Jandaghi, B., & Yazdani, A. (2006). *Feminism and feminist knowledge: Translation and criticism of a number of articles from the Routledge encyclopedia of philosophy*. Tehran: Women's Studies and Research Office.(in persian)
- Mill, J.S. (1998). *The enslavement of women* (K. Righi, Trans.). Tehran: Banoo Publication.
- Mill, J.S. (2014). *The subjection of women* (A. Tabatabaie, Trans.). Tehran: Hermes.
- Mohammadi, S. (2001). *Every room is the center of the world*. Tehran: Negah.(in persian)
- Moshizade, H. (2011). *From movement to social theory: A two-century history of feminism*. Tehran: Shirazeh Publication. (in persian)
- Nazari, M. (2016). *Women in the legislative sphere of Iran (1906- 2016)*. Tehran: Kavir Publication. (in persian)
- Paknia, M., & Mardiha, M. (2015). *Gender domain*. Tehran: Nashr-e-No. (in persian)
- Rolland, R. (2009). *The enchanted soul* (M. Behazin, Trans.). Tehran: Doostan Publication.
- Rowbotham, S. (2008). *Women in struggle: Feminism and social action*. (H. Sabaghi, Trans.). Tehran: Shirazeh Publication.
- Sarse, M. (2011). *The history of feminism* (A. Ahmadi, Trans.). Tehran: Roshangaran Publications and Women's Studies.
- Shayegan Fard, H.R. (2019). *Literary criticism*. Tehran: Sepand-E-Minoo Publication. (in persian)
- Taslimi, A. (2011). *Literary criticism*. Tehran: Ketab-e Ameh.(in persian)
- Tong, R. (2016). *Feminist thought: A more comprehensive introduction* (M. Najm Iraqi, Trans.). Tehran: Nay publishing.
- Watkins, S.A. (2015). *Feminism* (Z. Jalalie Naeeni, Trans.). Tehran: Shirazeh Publication.
- Woolf, V. (2009). *A room of one's own* (S. Noorbakhsh, Trans.). Tehran: Golshan.

Articles

- Bozorg Bigdeli, S., & Hosseini, S. (2013). A woman-centered critique of Marzban-Nama stories. *Stylistics and Literary Criticism*, 4(14), 33-60. (in persian)
- Hadovi, H. (2007). Social analysis of the novel *The enchanted soul*. *Keihan Farhangi Journal*, 252, 52-55. (in persian)